

2-TOM, 3-SON

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ТАРИХИГА ОИД
ХУЖЖАТЛАР ТАҲЛИЛИ
(Ўзбекистон Миллий архив хужжатлари мисолида)

Ш.Ш.Чориев

Ўзбекистон Миллий университети Тарих факультети доценти

Email: sherzodch@rambler.ru

Ҳар қандай давлатнинг ижтимоий ва иқтисодий сиёсати ўзаро боғлиқ бўлиб, иқтисодий сиёсатнинг бош мақсади - ушбу жамиятда яшаётган фуқаролар турмуш фаровонлигини таъминлаш, яъни ижтимоий сиёсатга хизмат қилишдан иборат. Шу нуқтаи назардан қараганда ушбу икки сиёсат ўртасидаги мувозанатни, уларнинг ўзаро тўғри нисбатининг белгиланиши жамиятда ижтимоий адолат ўрнатилишининг муҳим шартларидан саналади. Давлат ижтимоий сиёсати деганда аҳоли ҳаёт кечириш даражасини шакллантириш, инсон капиталини қайта яратиш, ижтимоий хизматлар кўрсатиш, ижтимоий инфратузилмаларни барпо этиш, уларнинг бир маромда фаолият юритишини таъминлаш соҳасида муайян давлат томонидан олиб борилаётган ички сиёсат йуналиши назарда тутилади. Шунини қайд этиб ўтиш лозимки, давлат иқтисодий ва ижтимоий сиёсатида ўзаро нисбатнинг бузилиши, яъни аҳоли турмуш даражасининг пасайтирилиши ҳисобига жамғаришга зўр берилиши, иқтисодий сиёсатни кучайтиришга уриниш кўпчилик ҳолларда салбий натижаларга олиб келаётганлиги, бунда ҳам ижтимоий аҳвол ёмонлашиб, кетаётганлиги ва айни пайтда давлат иқтисодий тараққиёти ҳам орқага кетаётганлиги собиқ СССР таркибига кирган мустақил давлатларнинг айримлари тажрибасидан аён бўлмоқда.

Туркистон АССР даврида дастлаб ижтимоий таъминот вазифалари Меҳнат халқ комиссарлиги, Ер ишлари халқ комиссарлиги каби турли комиссарликлар ва ташкилотларга тақсимланган эди. Ижтимоий таъминот комиссарлигининг дастлаб асосий вазифаси қаровсиз қолган болалар учун болалар уйлари очиш ва улар фаолиятини назорат қилиш бўлган. Шунингдек, деҳқонларни қўллаб қувватлаш, ўз-ўзини моддий таъминлаш масалалари билан шуғулланган бўлса, 1930 йилларда Ижтимоий таъминот комиссарлигининг бошқарув вазифаларига ногиронларни иш билан таъминлаш ҳам киритилган.

1924 – 1941 йилларда Ўзбекистонда ижтимоий таъминот масалаларида бир қатор ишлар амалга оширилди. Айнан, ушбу жараёнларга тегишли тарихий далиллар

2-TOM, 3-SON

турли хужжатларда сақланиб келмокда. Ушбу тарихий жараёнларга доир архив фондларини бир катор гуруҳларга бўлиш мумкин:

1. Ўзбекистон ССР ҳукумати ҳисоботлари
2. Ўзбекистон ССР Марказий органларининг архив фондлари
3. Ўзбекистон ССР Ижтимоий таъминот халқ комиссарлиги фонди
4. Ўзбекистон ССР Касаба уюшмалари фондлари
5. Ўзбекистон ССР Молия комиссарлиги фонди
6. Ўзбекистон ССР МИҚ ҳисобот нашрлари

Архивда Ўзбекистон ССР 1924 – 1941 йиллардаги ижтимоий таъминот масалалари тарихини ёритишда Ижтимоий таъминот халқ комиссарлиги Р-96-фонди муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон ССРда Ижтимоий таъминот комиссарлиги архив хужжатлари бугунги кунда Ўзбекистон Миллий архивининг Р-96-фондида сақланган. Фонд таркибида 1, 2, 3 ва 4 та рўйхатлари бўлиб, 1924 – 1987 йилларни қамраб олади. 2-рўйхат икки жилддан иборат бўлиб, ушбу рўйхатнинг 369 – йиғмажилдигача бўлган хужжатлар 1924 – 1941 йилларни қамраб олган. 4-рўйхат эса комиссарликда фаолият олиб орган ходимларнинг шахсий йиғмажилдлари сақланган. Шу ўринда айтиш лозимки, фуқаролар ушбу комиссарликда фаолият олиб борган қариндошлари ҳақида маълумотлар ҳам олишлари мумкин. Шахсий таркиб хужжатлари таркибида уларнинг миллати, иш фаолият йиллари ва бошқа автобиографик маълумотлар сақланган¹.

Фонд таркибида комиссарликнинг кўплаб йиллик ҳисобот хужжатлари сақланган бўлиб, уларни қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин:

1. Статистик
2. Молиявий
3. Ишга жойлаштириш
4. Комиссарлик таркибидаги жамиятлар ва бошқармаларнинг йиллик ҳисоботлари.

Рўйхатларда 1926, 1933-1934, 1935-1936, 1937, 1940 ва 1941 йилларнинг йиллик ҳисоботлари сақланиб қолган бўлиб, уларда республикадаги ижтимоий таъминот масалалари ҳақида маълумот берувчи муҳим тарихий маълумотлар сақланган². Хусусан, фонд таркибида Ўзбекистон ССР МИҚ, Инқилобий кўмиталар ва ХКСнинг қарорлари; РСФСР ва Ўзбекистон ССР Ижтимоий таъминот халқ комиссарлигининг

¹ ЎзМА, Р-96-фонд, 4-рўйхат таҳлили.

² ЎзМА, Р-96-фонд, 2-рўйхат таҳлили

2-TOM, 3-SON

циркулярлари, буйруқлари ва кўрсатмалари, Ўзбекистон ССР Ижтимоий таъминот халқ комиссарлигининг буйруқлари; комиссарлик кенгаши ва унинг ҳузуридаги шахсий пенсия ва нафақаларни тайинлаш комиссияси, ижтимоий таъминот бўлимларининг ҳисоботлари ва маърузалари жамланган.

Республикадаги ижтимоий муммоларни ёритишда Ўзбекистон ССР Меҳнат халқ комиссарлигининг Р-97-фонд ҳужжатлари ҳам алоҳида ўрин тутди. Фонд таркибида ягона рўйхат бўлиб, сўнгги маълумотларга кўра рўйхатда 954 та йиғмажилд сақланган. Рўйхат таркибидаги ҳужжатларга шахсий келиб чиқувчи ҳужжатлар ҳам қўшиб юборилган.

Фонд таркибида СССР ва Ўзбекистон ССР МИҚ ва ХКС, Меҳнат халқ комиссарликлари мажлисларининг Ўзбекистон ССР корхоналари ва муассасаларида меҳнатни ташкил этиш, хавфсизлик, ишчилар ва ўспиринларнинг меҳнат ва яшаш шароитларини яхшилаш, аёллар иш ҳақини тартибга солиш, ижтимоий суғурта органларининг иш ҳолати бўйича қарорлари ва баённомалари сақланган.

Шунингдек, 1925 йил Тошкент шаҳрида СССР Меҳнат халқ комиссарлигининг Ўрта Осиёдаги ваколатли бошқармаси ташкил этилган. Бошқарма ҳужжатлари Р-328-фондда сақланган бўлиб, унинг таркибида меҳнат шарт-шароитлари масалалари бўйича Ўрта Осиёда меҳнат бозори ва меҳнатни муҳофаза қилиш масалаларига оид ҳужжатлар ҳам сақланган.

Республикада шундай жамият ва кўмиталар ҳам фаолият олиб борганки, улар бевосита инқилоб курашчилари уруш ногиронлари, касал ва ярадор қизил армия аскарлари ва уларнинг оилаларига кўмаклашиш вазифаларини бажарган. Масалан, Ўзбекистон ССР инқилоб курашчиларига ёрдам бериш халқаро жамияти марказий кўмитаси (ЦК МОПР Узбекской ССР, Р-126-фонд), Ўзбекистондаги уруш ногиронлари, касал ва ярадор қизил армия аскарлари ва уларнинг оилаларига кўмаклашиш жамият (Р-421) ларининг архив фондларида инқилоб жангчиларига кўмаклашиш халқаро жамияти ижроия кўмитаси ва СССР инқилоб жангчиларига кўмаклашиш халқаро жамияти марказий кўмитасининг маълумотлари, уруш ногиронлари, касал ва ярадор қизил армия аскарлари ва уларнинг оилаларига кўмаклашиш масалаларига оид муҳим ҳужжатлар сақланган.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, таъкидлаб ўтилган архив фондларида Ўзбекистон ССРда ижтимоий таъминот масалаларини ёритишда ушбу фондлар муҳим манбавий аҳамиятга эга ҳисобланади. Ушбу фондларда ижтимоий таъминот соҳасининг ташкил этилиши, пенсия ва нафақалар турлари, пул миқдорлари ҳақида муҳим маълумотлар жамланган.

2-TOM, 3-SON

Фойдаланилган манбалар:

1. ЎзМА, Р-96-фонд, 1, 2, 3 –рўйхатлар таҳлили.
2. ЎзМА, Р-96-фонд, 4-рўйхат таҳлили.
3. ЎзМА, Р-96-фонд, 2-рўйхат таҳлили
4. ЎзМА, Р-328-фонд
5. ЎзМА, Р-421-фонд
6. ЎзМА, Р-126-фонд

